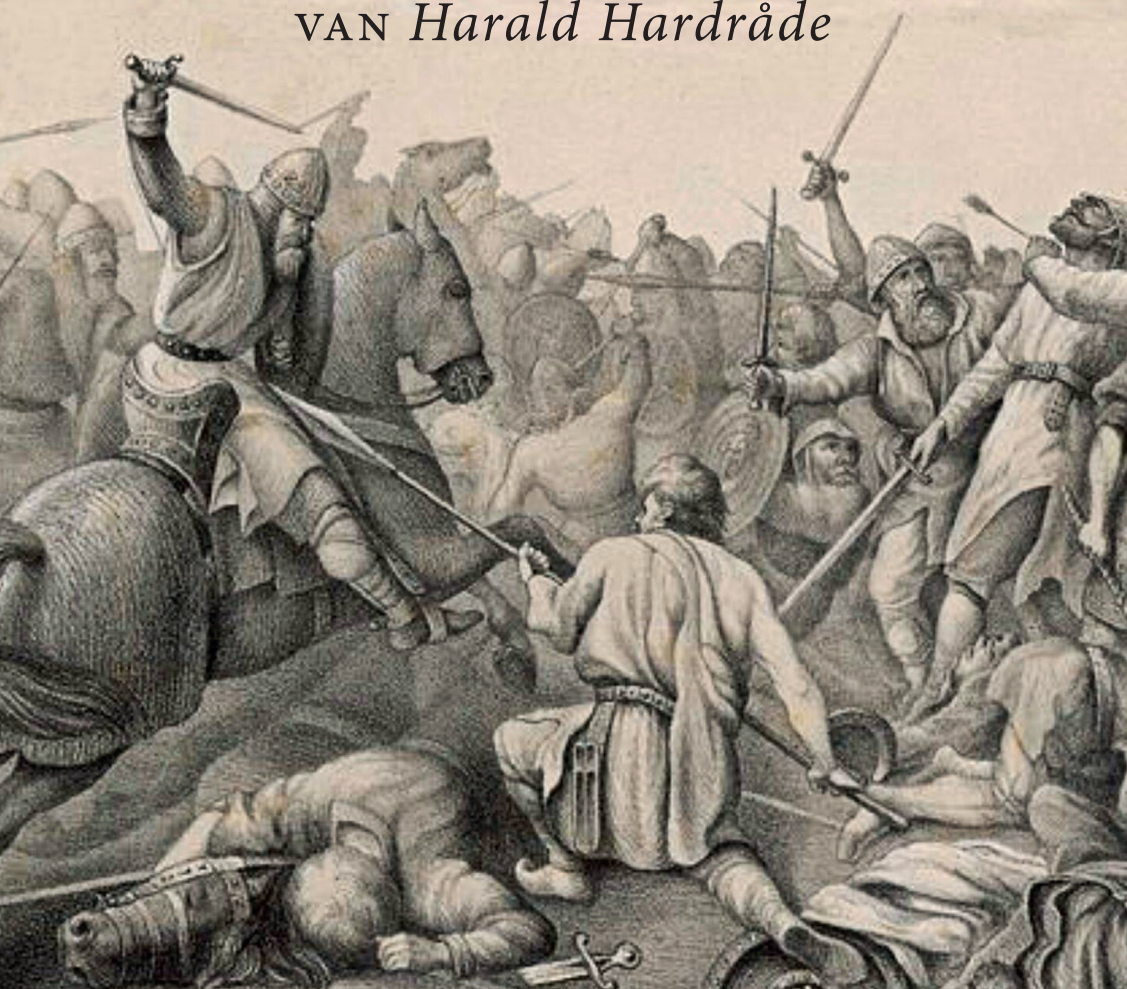

T O R E S K E I E

DE LAATSTE VIKINGKONING

HET LEVEN EN DE WERELD
VAN *Harald Hardråde*

INHOUD

Hoofdstukoverzicht	9
Hoofdstuk 1: Stiklestad	12
Hoofdstuk 2: De halfbroer	27
Hoofdstuk 3: In het rivierenrijk	59
Hoofdstuk 4: De kingmakers	100
Hoofdstuk 5: De kinderen van Rome	129
Hoofdstuk 6: De troonpretendenten	170
Hoofdstuk 7: De huursoldaat	198
Hoofdstuk 8: Blinde loyaliteit	244
Hoofdstuk 9: De zwarte vis	280
Hoofdstuk 10: De smalle mond van de bijl	316
Hoofdstuk 11: Haraldr Harðráði	349
Hoofdstuk 12: 1066	389
Personenoverzicht	433
Chronologie	439
Kaarten	444
Nawoord	452
Literatuurverwijzingen	454
Bronnen en literatuur	466

STIKLESTAD

Breed en onbeweeglijk, met de fjord aan de ene kant en de bergen aan de andere, lag het oude graandorp Verdal het diepst in het oude land van de Trønders, een volle dagreis per schip ten noordoosten van de koopstad Nidaros. Het dorp leek op veel andere, soortgelijke landbouwdorpen in het Scandinavië van de elfde eeuw, maar het was rijker dan de meeste, gezegend met een uitzonderlijk goede teelaarde, de elementairste vorm van rijkdom in elke landbouwsamenleving. Vanuit de bergen in het oosten stroomden twee kleine rivieren samen en vormden een bredere rivier die in grote bochten stilletjes door het dal liep, voor hij overging in veen en drasland en uitmondde in de fjord. Langs beide oevers breidde een gecultiveerd landbouwlandschap zich uit, met vlakten, lage heuvelruggen en grote open plekken in het grijze en donkergroene sparren- en loofbos, blootgesteld aan zon en regen, gevormd door generatie na generatie boeren en horigen uitgerust met bijlen, houwelen en vuur, die beschaving hadden gecreëerd in wat ooit wildernis was geweest.

Het dorp was de tegenstelling van de wilde natuur, en daarom was het in de ogen van de mensen zo mooi. ‘Wijd lag de aarde onder de voeten van de mensen,’ proclameerde een skald die het dorp in een gedicht beschreef. Van de kant van de heuvelruggen en de hoogten in het landschap kon je ver kijken, van de fjord in het westen tot de steile beboste heuvelruggen die het dorp in het oosten begrensden, van boerenerf tot boerenerf. De boerderijen waren met elkaar verbonden in een complex netwerk van paden en sporen, stoffig als het droog was, modderig na regen, glad en bevroren in de winter. Ze slingerden

en kronkelden kriskras door bosjes en over stromende beken, langs ontgonnen akkers en weilanden.

Net als alle samenlevingen in alle tijden was het dorp Verdal een samenleving in verandering, maar de tekenen van die transformatie waren klein en oppervlakkig in vergelijking met de ogenschijnlijk tijdloze continuïteit die het dorpsleven kenmerkte. Hier en daar kon je nog steeds verscheidene langhuizen zien, gebouwd van palen, maar ze raakten uit gebruik en werden vervangen door groepjes en rijen kleine grijze huizen gebouwd van balken en planken. Verspreid over makkelijk zichtbare plekken in het dorp, langs wegen en op boerenerven lagen grafheuvels, honderden, meer dan waar ook in het land van de Noormannen. Maar geen ervan was nieuw. De jongste waren een paar generaties oud, van de tijd voordat mensen de witte Christus begonnen te volgen, toen dorpelingen nog steeds bij elkaar kwamen op de herenboerderijen voor gezamenlijke offerceremonies om de oude goden gunstig te stemmen, zodat de grond rijke oogsten opleverde en de kuddes runderen en schapen zich vermenigvulden. De dorpsbevolking was gestopt om haar doden in grafheuvels te begraven, maar ze wist heel goed wie erin lagen. De heuvels waren getuigen van oude rijkdom en grootsheid, monumenten van belangrijke voorvaders en voormoeders – en eigendomsteken voor het overgeërfde recht van de nakomelingen op de grond.

De mensen die in het dal leefden, bij de andere Trønders bekend als Verdalers, waren betrouwbare, traditionele mensen. Ze liepen, althans de meesten van hen, rond in dezelfde eenvoudige kleren als hun voorvaders en voormoeders, gemaakt van ongeverfd of natuurlijk geverfd fries van hun eigen schaapskuddes. De boeren hadden nog steeds horigen die het zwaarste werk uitvoerden, en die bij elkaar een aanzienlijke minderheid in het dorp vormde. Vrijen en onvrijen leefden levens die het rustige, cyclische ritme van het landbouwjaar volgden. De boeren hielden kleine, langharige koeien, schapen en geiten in de weilanden en varkens, ganzen en kippen achter gevlochten afrasteringen op de binnenerven. Op kleine stukken grond zaaiden en oogstten ze wortelgewassen en graan – tarwe, rogge en haver, maar vooral gerst, dat werd gebruikt voor het belangrijke bierbrouwen. De hoofdmannen op de grootste boerderijen legden in goede jaren graan opzij en sloegen dat op, zodat het in moeilijke tijden met

weinig eten kon worden verdeeld. Als er beren of wolven in het dorp rondzwierven en het grootvee bedreigden, vormden ze een gemeenschappelijke jagersgroep en pakten speren en bogen om het dier te doden. De Verdalers bebouwden dezelfde grond als hun voorvaders en voormoeders voor hen hadden bebouwd en hun kinderen na hen, met dezelfde gereedschappen en dezelfde methoden. Geduldig en planmatig lieten ze elk lapje grond om de vier jaar braak liggen en gebruikten dat als veekraal, zodat de kostbare grond werd bemest en niet uitgeput raakte. Ze ontgonnen steeds meer land, want de bevolking nam met iedere generatie toe.

Elke zomer stuurden de vrije boeren vertegenwoordigers naar het gemeenschappelijk ding, de volksvergadering, op het schiereiland Frosta. De nederzetting Verdal was een van de in totaal acht districten in *Þrændalög*, 'Het wetgebied van de Trønders', een organisatorische indeling die al oud was toen de Vikingtijd begon. Op het Frostading stemden ze over gemeenschappelijke besluiten, onderhandelden ze over en vereffenden ze conflicten en spraken ze recht volgens oude wetten die niet waren opgeschreven, maar die de wetsprekers woordelijk uit hun hoofd konden weergeven.

Het drama van de slag waarover door skalden werd gedicht en die in saga's werd opgeschreven hadden de Verdalers grotendeels vermeden. In het latere zo beroemde jaar 1030 werd het rustige, voorspelbare ritme van het dorp echter onderbroken. Olaf Haraldsson, de verbannen koning van de Noormannen, keerde terug uit zijn ballingschap om de macht die hij was kwijtgeraakt te heroveren. Hij bracht de oorlog met zich mee naar Verdal.

In de zomer van dat jaar kwamen vele vooraanstaande edellieden uit Noorwegen naar Trøndelag met hun gevolgen van krijgers. Sommigen kwamen vanuit het zuiden langs de kust gevaren, anderen kwamen uit het noorden, nog weer anderen waren lokale figuren. Ze kwamen in Nidaros bijeen en hielden een beraad. Ze waren vroeger allemaal Olafs mannen geweest. Sommigen hadden hem enthousiast gediend, anderen met tegenzin. Nu dienden ze een nieuwe heer, Knoet, Olafs rivaal, de koning der Engelsen, Denen en nu ook van de

Noormannen. Spionnen in hun dienst hadden gerapporteerd dat Olaf een leger in de bossen verder naar het oosten noordwaarts leidde, en het was hun taak om het land tegen hun voormalig heer te verdedigen. Deense krijgers volgden hen, geleid door mensen die trouw waren aan Knoet.

De belangrijkste van deze edelmannen was de ervaren politicus en krijgsheer Kalv Arnesson uit het geslacht Giske. Hij had jarenlang tot de kring van vertrouwelingen van Olaf behoord en had als zijn rechterhand gefungeerd bij het rijksbestuur. Evenals de grote meerderheid van Noorse edelmannen was hij van kant gewisseld toen Olafs macht afbrokkelde. Maar hij had vier broers die trouw aan Olaf waren gebleven en hun koning volgden. Ze reden nu in het leger van Olaf. Zulke machtsstrijd sneed zo goed als altijd dwars door oude familie- en vriendschapsbanden heen.

In samenwerking met Trønderse boerenleiders liet Kalv de boerenbevolking afstemmen op oorlog, ogenschijnlijk in heel Trøndelag. Hij wist dat Olaf onderweg was, maar hij wist niet welke wegen het leger over de bergen nam of in welk dorp ze zouden binnenvallen.

De Trønders volgden hun leiders en waren bereid om te vechten. Ze waren vermoedelijk gemotiveerd door een combinatie van plichtsgevoel, vijandschap jegens de verbannen koning en vrees voor hun huizen. Olaf was vele jaren de koning van de Trønders, maar in dit deel van zijn rijk was hij nooit populair geweest en hij had veel weerstand ontmoet. Vele generaties later, toen de saga's waren geschreven, werd Olaf door de Trønderse bevolking nog steeds herinnerd als een wrede, tirannieke koning. Hij was gekomen als een vreemde veroveraar en had zich de macht met geweld en bedreigingen toegeëigend. Vanuit zijn zetel in Nidaros had hij strafexpedities geleid tegen weerspannige boeren en boerenleiders. Sommige tegenstanders had hij weggejaagd, anderen had hij gedood. Van degenen die hem hadden tegengewerkt had hij de boerderijen geconfisqueerd en hij had zijn eigen mensen aangesteld om over hen te regeren. De wetten van de boeren zelf, aangenomen op het Frostading, gaf hun het recht – en in feite ook de plicht – om zich onder de wapens te verenigen en zich te verdedigen tegen koningen die mensen van hun boerderijen joegen zonder hiervoor aansluiting te verkrijgen op de lokale dingen. En dat deden ze ook. Toen Olafs macht aan het einde van de jaren

1020 scheuren begon te vertonen, waren de Trønders bij de eersten die tegen hem in opstand kwamen en zijn mensen verjoegen.

De wet riep op dat als een tirannieke koning terugkeerde, de bevolking zich moest verzamelen en hem ombrengen. En nu was Olaf op de terugweg, aan het hoofd van een buitenlands leger. Niets werd in een dorp meer gevreesd en gehaat dan buitenlandse krijgslieden.

De zomer was een moeilijke tijd van het jaar om zich voor een oorlog te organiseren, want de graanoogst voorzag de dorpen van langverwacht graan voor brood en bier, en zelfs in rijke dorpen leefde de boerenbevolking vaak gevaarlijk dicht bij de rand van de honger. De Trønderse dorpen beschikten echter over effectieve en beproefde regelingen voor de gemeenschappelijke verdediging van hun huizen. De kracht van het hele land had al die jaren in Trøndelag gelegen, schrijft Snorri, want nergens anders in Noorwegen leefden mensen zo dicht bij elkaar, en de fjord maakte het eenvoudig en snel om tussen de dorpen te communiceren. De acht *fylker* waren ook militaire verdedigingseenheden – *fylki* betekent legereenheid – en de oude wetten stelden dat alle weerbare mannen, ‘zowel *thegn* als horige’, de plicht hadden om op te draven als de dorpsgemeenschap werd bedreigd. Degene die niet kwam opdagen, werd gestraft met een boete of verbanning. Wapens waren er genoeg. Elke heer des huizes werd verwacht een ‘volkswapen’ binnen handbereik te hebben. Speren, breedbijlen, bogen en pijlbundels werden op de boerderijen verstopt. Speerwerpen en boogschieten behoorden tot de gebruikelijkste vormen van sport in die tijd.

De oorlogsmobilisatie verliep op gemeenschappelijke wijze. Dat wil zeggen met *budstikke*, een ‘boodschapstok’, een oeroud, effectief communicatiesysteem dat werd gebruikt om belangrijke boodschappen te verspreiden en de boerengemeenschap op het ding bijeen te roepen. Budstikke waren gevormd als pijlen. In vreedstijd werden ze gesneden van hout, maar in oorlogstijd, als ze werden gebruikt om mannen tot oorlogsdienst op te roepen, waren ze van ijzer gesmeed en werden ze ‘heirpijlen’, legerpijlen, genoemd. Terwijl de dorpsmannen met de zeis het gras in de weilanden en op de berghellingen maaiden en Olafs leger in het oosten dichterbij kwam, bracht men de legerpijlen met grote snelheid van boerderij naar boerderij via

budzeiene, oude, vaste routes die iedereen kende. Volgens een oude wet was het de man des huizes die de legerpijl moest ontvangen en hij was verplicht om die zelf verder te brengen. Alleen als hij ziek of gewond was, kon hij een volwassen zoon in zijn plaats sturen. De pijl laten stoppen was verboden.

Terwijl vrouwen, ouderen, kinderen en horigen op de boerderijen en achterbleven of zich op de bergweiden met de dieren verstopten, hielden verkenners de bergpassen vanuit het oosten in de gaten, en boeren gingen met hun wapens naar de verzamelplaatsen in de dorpscentra rond de fjord.

Het graan was aan het rijpen op de akkers toen Olaf en zijn leger uit de wildernis kwamen. Het leger had de oude marktweg gevolgd die over de bergen van Jämtland naar Nidaros voerde, en op een late juli dag kwam het bij het kleine buurtschap Sul, dat afgezonderd lag en met zijn gebouwen, afrasteringen en bebouwd land een soort voorpost van de beschaving was, bij een kruispunt van wegen bij de steile, met bos begroeide heuvelruggen helemaal in het oosten van Trøndelag. Later werd verteld dat de soldaten op de erven overnachtten en dat Olaf er mannen rekruteerde en ze in zijn leger opnam. Vanuit Sul volgde het leger de weg langs de steile heuvelruggen met hun koper-groene zomerbossen. Toen het leger in het open landschap kwam, stond het boven in Verdal.

Een groot leger was het niet. We hebben geen getallen, maar Olafs mannen kunnen nauwelijks met meer dan een paar honderd in totaal zijn geweest. Met uitzondering van de aanvoerders en verkenners die voorop reden, gingen de meesten te voet, licht geklede mannen in een of meerdere, ongelijke rijen, met zere voeten in dunne leren schoenen, met schilden op hun rug en speren over hun schouders. Veel van de last moet door pakkieren zijn gedragen – opgerolde maliënkolders, helmen, bijlen, zwaarden, bogen en pijlbundels, wat eten. De mannen moeten hongerig zijn geweest. Het leger had wekenlang gelopen, door een landschap van diepe bossen en verlaten moerasgebieden, verspreid over verschillende wegen en paden om genoeg eten te verschaffen.

Zoals alle legers in die tijd bestond ook dit leger uit verschillende groepen met uiteenlopende achtergronden en verschillende redenen om te dienen. Sommigen waren al maanden op min of meer samenhangende reizen, anderen hadden zich er onlangs bij aangesloten. De grootste groep bestond uit Svearen-krijgers die zich in Svitjod hadden aangesloten. Enkele IJslandse skalden bevonden zich ook in het gevolg van de koning. Zij zijn degenen die ons de vroegste verhalen hebben gegeven over wat er in de volgende dagen in Verdal gebeurde.

Een onbekend aantal mannen kwam uit de bosdorpen waar het leger doorheen was getrokken. Ze hadden zich laten ronselen als huursoldaten, aangetrokken tot het vooruitzicht van beloning in de vorm van eigendommen van overwonnen vijanden. Sommigen van hen, zo werd later verteld, waren struikrovers die vogelvrij in de bossen leefden. Een kersteningstocht was dit niet. Slechts delen van het leger bestonden uit gedoopte mannen die ‘in God geloofden’, de rest bestond uit ongedoopte heidenen.

De verbannen koning voerde het leger zelf aan, ongetwijfeld te paard. Olaf Haraldsson was een grote, zware man van in de veertig, die onder zijn eigen manschappen de bijnaam ‘de Grote’ had. Hij werd omringd door de resten van zijn vroegere talrijke koninklijke *bird*, nu gereduceerd tot een paar veteranen die hun heer in ballingschap en terug hadden gevolgd, op sleden over met ijs bedekte rivieren in het Roes-rijk en op schepen over de Oostzee. Een van hen droeg het veldteken van de koning, een grote vlag die aan een lange, vergulde stang was bevestigd. Een groepje edelmannen dat hem trouw was gebleven volgde hem ook. De belangrijkste van hen waren de vier broers van Kalv Arnesson, de man die het Trønders boerenleger aanvoerde.

Olafs koningin was samen met hun dochter in Svitjod achtergebleven, en hij had zijn enige zoon in veiligheid achtergelaten bij vorst Jaroslav in Novgorod. Andere leden van de naaste familie van de koning volgden hem echter. We kennen de naam van één van hen. Aan Olafs zijde reed namelijk een van zijn halfbroers. Hij heette Harald en was misschien de jongste in het leger, slechts ‘twaalf plus drie winters’ oud, vijftien jaar. Hij kon net zo goed Olafs zoon zijn.

Het landschap waar ze doorheen liepen, liep schuin naar beneden, vanaf de weg hadden ze een uitstekend uitzicht over het hele dorp.

Voor zich zagen ze waarschijnlijk rook van vuurbakens, die werden aangestoken om de omliggende dorpen te waarschuwen voor hun komst. In de fjord zagen ze vermoedelijk oorlogsschepen, die lieten zien dat de boeren niet alleen waren. En met het blote oog zagen ze vermoedelijk hun tegenstanders, die onderaan bij de fjord aan de andere kant van het dal waren verzameld. In plaats van de hoofdweg te vervolgen, die over de hellingen buiten het dorp doorliep naar Nidaros, leidde Olaf de rijen paarden, pakhieren en voetvolk naar een zijweg die door het dorp naar de fjord liep, naar hun tegenstanders toe.

Later werd verteld dat Olafs verkenner, die in kleine groepjes voorzichtig voor het leger uit reden, zich verspreidden en zich van boerderij naar boerderij in de richting van het dorp beneden werkten. Ze troffen geen bewapende mannen aan op de boerderijen, want zij waren vertrokken om zich bij het boerenleger aan te sluiten. Ergens moeten Olafs verkenner zijn gestuit op een groepje mannen met wapens dat op weg was naar het dorpscentrum. Ze overvielen hen en brachten hen om. Andere krijgers in het leger zouden koeien hebben gevangen die aan het grazen waren, en ze slachtten die om het hongerige leger van het broodnodige eten te voorzien.

De plundering was geheel in lijn met hoe elk leger in die tijd te werk ging als het onderweg was. Een leger vormde altijd een fundamenteel gevaar voor mensen in de gebieden waar het doorheen trok. Het was altijd een aspect van militaire terreur als een leger door een landschap trok, zowel het willekeurige geweld, veroorzaakt door soldaten die deden wat ze wilden, als het doelgerichte geweld dat om tactische en strategische redenen door de legeraanvoerders werd geïnitieerd. Alle legers waren afhankelijk van inbeslagneming van eten en het slachten van dieren om te zorgen voor proviand, en legeraanvoerders dirigeerden vaak de wreedheid van de soldaten tegen de boerenbevolking om hen te straffen of om mensen af te schrikken tegenstand te bieden. Dat gold evenzeer in Noorwegen als in Engeland en Frankrijk of waar dan ook in het Europa van de elfde eeuw.

Terwijl Olafs leger langzaam het dal in trok, kwamen de boeren die bijeen waren geroepen en in de naburige dorpen hadden zitten wachten in schepen en boten door de fjord naar Verdalen. Zo ook Kalv Arnesson en andere edelmannen en hun gevolgen van beroepskrij-

gers. Het boerenleger verzamelde zich aan de fjord, bij de herenboerderij Haug, de grootste boerderij van Verdal en het traditionele centrum en de ontmoetingsplaats van het dorp.

Hogerop in het dal kwam Olafs leger bij een doorwaadbare plaats in de rivier. Mannen en paarden waadden naar de overkant. Aan de andere kant leidde de weg hen naar het erf van een boerderij die Stav heette en die op een lage heuvelrug lag en een goed uitzicht bood op het dal. De saga vertelt dat het leger halt hield en zijn kamp opsloeg voor de nacht. Olaf en zijn groep leiders sliepen ongetwijfeld in de boerderijgebouwen. Het voetvolk sliep in de openlucht, op een vlakke onderaan het erf, ‘onder de schilden’, wat de wijze is waarop de saga uitdrukt dat ze in hun uitrusting sliepen, klaar voor de strijd. Of de mensen die op Stav leefden waren gevlucht vertelt de saga niet.

De twee legers waren niet ver van elkaar verwijderd, en verkeners van beide kanten volgden elkaar voortdurend. Er waren ook contacten tussen hen. Meerdere saga's vertellen dat Olaf een van de leiders van zijn eigen gevolg, Finn Arnesson, een van Kalv Arnessons broers, samen met een klein gevolg naar het oorlogsleger van de boeren en edelmannen stuurde om te onderhandelen. De twee broers ontmoetten elkaar. Ze onderhandelden. We weten niet wat er tussen hen is gezegd, niet welke eisen en tegeneisen er werden gesteld, maar ze bereikten geen overeenstemming.

Op een van de laatste dagen in juli hield Olaf krijgsraad met zijn leiderskring. Een van de mannen die aan deze vergadering deelnamen, een van Olafs IJslandse skalden, vertelt erover in een gedicht dat hij later componeerde – een gedicht dat een van de eerste vertellingen is die we hebben over wat er zich tijdens deze dagen in Verdal afspeelde. Hij vertelt over een impasse en een gefrustreerde koning. De weg vooruit was geblokkeerd. De boeren in Trøndelag hadden een kant gekozen. Ze hadden in groten getale hun boerderijen verlaten en zich verzameld om ‘het land met het zwaard tegen hun koning te verdedigen’. Olaf en de mannen door wie hij zich liet adviseren overwogen daarom om de krijgers in kleine groepen over het dal te verspreiden om ‘de daken van de huizen in brand te steken en de huizen tot as te verbranden’. Brandstichting was een veelgebruikte tactiek in de oorlogsvoering van die tijd en een waarmee Olaf vertrouwd was van zijn krijgstochten in Engeland in zijn jonge jaren.

'DE TURBULENTE VIKINGTIJD TOT LEVEN GEBRACHT IN EEN GESCHIEDENIS DIE EEN MODERN TELEVISIE-EPOS WAARDIG IS.'

– *FINANCIAL TIMES OVER WOLVENTIJD*

In 1030 ontvlucht de vijftienjarige Harald Sigurdsson gewond Noorwegen, na de Slag bij Stiklestad, waar zijn halfbroer de Noorse koning Olaf Haraldsson is gesneuveld. Vijftien jaar later keert Harald terug uit zijn ballingschap als een man die de wereld heeft gezien: rijk, machtig, gehard door oorlogen, en vooral klaar om de Noorse troon op te eisen.

Twee decennia lang bouwt Harald aan een machtig rijk dat het huidige Noorwegen, Denemarken en Engeland moest omvatten. Hij kwam dichterbij dat doel dan iemand voor mogelijk had gehouden. In 1066 sneuvelt Harald in de Slag bij Stamford Bridge, waarin de Engelsen de Noormannen volledig verslaan. Zijn dood betekent het einde van de Vikingexpansiedrift.

Tore Skeie vertelt de uitzonderlijke levensreis van deze gevreesde Viking-koning in een meeslepend historisch portret, gebaseerd op bronnen uit heel Europa. Het resultaat is niet alleen het verhaal van één heerser, maar van een tijdperk waarin ambitie, geweld en macht de wereld vormgaven.

Tore Skeie (1977) is columnist, recensent, auteur en een bekende Noorse historicus. In Nederland debuteerde hij met *Wolventijd*, waarin het leven van de Noorse koning Olaf Haraldsson centraal staat, en waarmee hij de belangrijkste geschiedenisprijs van Noorwegen, de Sverre Steen-prijs, won.

Vertaald door Kor de Vries

Uitgeverij Omniboek

NUR 684

www.omniboek.nl

9 789401 921657